

Алсидес Аргедас

БРОНЗОВАТА РАСА

София, 2024

Преводът е направен по изданието:
Alcides Arguedas
RAZA DE BRONCE
Caracas, Fundación Biblioteca Ayacucho, 2006

© Издателство „Изток-Запад“, 2024

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Николай Тодоров, превод, 2024

ISBN 978-619-01-1354-6

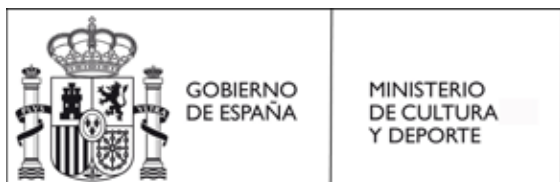
Алсигес Арзегас

БРОНЗОВАТА РАСА

Превод от испански и бележки
Николай Тодоров

*Преводът на тази творба се публикува с подкрепата
на Министерството на образованието, културата и спорта
на Испания.*

*La traducción de esta obra ha recibido una ayuda
del Ministerio de Cultura y Deporte de España.*

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА КНИГА ПРЕЗ ДОЛИНИТЕ

I	9
II	20
III	36
IV	58
V	83
VI	96

ВТОРА КНИГА РАВНИНАТА

I	107
II	127
III	134
IV	149
V	162
VI	175
VII	195
VIII	212
IX	219
X	232
XI	255
XII	280
XIII	296
XIV	307

ПЪРВА КНИГА

ПРЕЗ ДОЛИНИТЕ

Червеното преобладаваше в пейзажа.

Езерото* припламваше като жаравя в отговор на отблясъците на умиращото слънце. Обагрени в розово, заснежените била на планинската верига се открояваха зад сивеещите възвишения, които ограждаха Титикака и окичваха с бяла гирлянда ъгловатия и обрулен връх, където се топяха отделни снежни кръпки, навети по оголелите скатове от неотдавнашните бури.

Права върху една издадена канара на най-високата площадка на планината, на завет от ветровете, пастирката съзерцаваше стръмните скатове на хълма и силуетът ѝ рязко се открояваше на фона на аленещата ведрина на здрача, подчертавайки хармоничните очертания на нейната гръд.

Беше силна и стройна индианка. Тъмните ѝ коси, в които се мяркаха синкави отблясъци, се спускаха в две дебели плитки на гърба. Малка кафява шапчица с черна лента пазеше лицето ѝ, опалено от студа и от режещия планински въздух. Полата от гурба вълна се полюшваше на вятъра, свирещ своя вечен напев през високите треви** в улите между скалите – това бе единственият звук, съпровождащ протяжното блееие на овцете.

Неспокойна, овчарката напрягаше взор.

Неотдавна, събирайки стадото си, за да го отведе до ограденния му двор, бе забелязала, че ѝ липсва една овца. И макар да не се боеше от свирепи хищници или от крадливи злодеи, тя се опася-

---

* Чак във втората част на романа езерото е наречено с неговото име, Виняймарка, и се посочва името на хасиендата и околията, Кохахуйо, където се развива действието. [Много понятия, които в оригинала са на кечуа или аймара, са запазени при превода и поставени в курсив. Географските названия също, като не са обяснявани. Всички бележки са на преводача, освен ако не е посочено друго.]

** Характерна за Централна и Южна Америка е планинската трева ичу (Jaava ichu или Stipa ichu), която стига до 2 м височина. В настоящия превод тя по-често ще бъде наричана само „трева“.

ваше, че овцата е била прибрана със стадата на близката хасиенда. Там бяха свикнали да отгъкват животни от склоновете на хълма към бреговете на езерото или към ивицата на междите, отбелязани със стълбове от непечени тухли или натрупан камънак. Тя вече добре познаваше неблагоприятното бродене посред нощ между огорчените от разпри хора, редовно подмамвани от обещания за пащица, които земевладелците още дори не бяха очертали.

Вече се смрачаваше и скоро щеше да стане трудно да се подкара стадото. Когато се опомни, пастирката остави овцете си под бдителните очи на Леке, своето рунтаво малко куче, и се отправи към скалите, които се издигаха нагоре по хълма, увенчавайки неговото било. От едната му страна се плъзгаха прозирните води на езерото; от другата страна чаловите се протягаха с мек наклон към долината, която в далечния си край опираше в плоски, набити бърда, прорязани в средата от ждрелото на река.

Отново се изкатери нагоре по скалния отвес и от един изпъкнал зъбер огледа околността. От тази височина езерото изглеждаше като че от живи въглени. Насред огнището, подобно на тъмни петна, се виждаха островите и дори най-малките подробности от техните очертания се открояваха със забележителна яснота. Можеше да се различи ждрелото на Тикина, прихлупено в дъното между две ръглини, които сега наподобяваха синкавосиви стени. Течащата вода пък по-скоро приличаше на река от огън, втурнала се да подхрани горящата повърхност на излелия се жизнен планински сок.

Самата лишена от дървета долина се разстиляше в черно и сиво, и цялата ѝ голота изпъкваше. Вече узрелите ечемични ниви стояха като рехави и притъмнели, скръбно жълти петна, безплодни заради нескончаемите студове по-нагоре. Тук-там из вдлъбнатините аленееха локвите от прежните дъждове и напомняха пръснати в ниското парчета от огромно огледало.

Просторът бе обхванат от молитвено мълчание. Целият свят като че бе притихнал под безбурния мрак. На човек спокойно можеше да му се стори, че картината е замряла, ако от време на време из далечината не долиташе плахата мелодия на *кената**

---

* Кена (кенакена, кина, кинакина) – костна флейта.

на някой овчар или нестихващите призови на птиците *яка-яка**, вече отпуснали се в своите гнезда, вдълбани по дюнните край реката или по ронливите камънаци.

Овчарката отново огледа околността – безразлична към необятната сладост, с която умираше денят. Миг по-късно слезе от зъбера, понеже ѝ се стори, че дочува самотното проблейване в края на издигнатата площадка. Тя рядко водеше стадото си там, защото, освен че пашата беше оскъдна, се говореше, че на това място се спотайват зли духове – досами върха, в една пещера, гледаща към езерото само на няколко стъпки от страничния отвес над шумните потоци. Там имаше отдавна изоставена кариера за беренгела** и зелен мрамор. Днес тя служеше за удобно и безопасно скривалище за някоя кукумявка или някоя вискача***. Имаше мнозина *лайкаси*, както наричаха вещерите по тия места, които я бяха превърнали в свое свърталище. Отиваха там, за да влизат в общение със свръхестествените сили, да правят магии и да приготвят еликсири и затова вътре рядко се мяркаха непосветени. Малцината смелчаци, които по една или друга причина се осмеляваха да смутят покоя на тази тайнствена обител, се кълянаха във всичко най-свято, че бяха чули стенания, хлипания и проклетия на осъдените души и че бяха видели как проблясват очите на дяволите, танцуващи около осъдените...

Веднъж, по време на една буря, когато гръмотевиците прорязваха скалите, вятърът виеше и над височините се лееха порои, младата Вата Вара се осмели да наруши усамотението на това загадъчно място. Искаше да закара своите животни до страшно-то преддверие и макар че нито беше виждала, нито беше чувала онова, което други се кълянаха, че са виждали и чували, не се осмели само заради прищявката или любопитството си да предизвика гнева на *ятирите***** да стъпи в техните владения.

---

* Яка-яка – местно название на андския кълвач (*Colaptes rupicola*).

** Беренгела – характерен боливийски камък, подобен на мрамора, но по-прозрачен.

*** Вискача – гризач от семейство *Chinchillidae*, подобен на заек.

**** Ятири, архири, хамури или колири – индианец магьосник, гадател и врач.

– Ехооо! – провикна се Вата Вара пред широкия и неравен отвор.

Нейният пронизителен вик се разнесе през пещерата и малко след това отекна назад като ехо, в което тя навярно заради някаква странна заблуда дочу блеснето на своето изгубено животно. Прииска ѝ се да влезе в пещерата, спря нерешително от страх, но желанието се оказа по-силно от нея. Тръгна предпазливо, но решително, протегнала ръце напред, разтвори широко очи. Пристъпваше бавно, сякаш опипваше мрака, и подир няколко крачки застина, понеже чуваше само неспокойното биене на сърцето си.

Кариерата беше просторна и неравното дъно бе покрито с отломките, оставени от неизвестни каменоделци, които навярно са правили там белите блокове с мътни опалови примеси за фонтана, който някога се е издигал на булеварда „Прадо“ в Ла Пас. По ъглите се забелязваха опушени огнища за готвене или за точене на длетата. Стените бяха изградени от произволно струпани един върху друг правоъгълни блокове и сякаш наоколо бяха скупчени и зарязани от небрежност материалите за огромен строеж.

В страничните стени и в дъното, на нивото на пода, зееха тъмните и загадъчни входовете на три галерии – жилките от бял камък водеха право натам. Видът на галериите още повече засили уплахата в душата на овчарката, която побърза да избяга от сенките, все още стъписани от нейната дързост. Вече навън, цялата разтреперана, тя нададе пронизителен вик и друг вик ѝ отговори съвсем наблизо. Девојката бързо се извърна и видя с радост един младеж, който вървеше по площадката, носейки в пончото си отклонилата се овца. Той беше висок, с широки плещи и силен врат. Ходеше напет и изражението на лицето му издаваше буден ум. По раменете му падаше буйна коса, разпиляна под жълта шапчица, чиито крилца се спускаха покрай лицето. Изрязаният му елек се закопчаваше от четири метални копчета, а полуразтворената риза позволяваше да се види крепка смугла гръд.

– Къде намери този дявол, Ахиахи? – запита припряно момичето, без да отвърща на поздрава на едрият момък.

– Бродеше из равното, там го хванах.

– Едва не ме вкара в грях, проклетникът!

Тя вдигна един камък и замери животното, което се измъкна и се завтече към стадото, блеещо вече нетърпеливо.

– Кажи, влезе ли в пещерата? – запита Ахиали плахо и недоверчиво.

– Да.

– И защо?

Индианката неопределено махна с ръка и сви рамене. Истински уплашен, Ахиали възрази:

– Ще видиш, ще вземе да ти се случи нещо... Както на Мануно.

Двамата се умълчаха, изпълнени със страх. Непредпазливо пробуденият спомен породи силно вълнение у момичето.

– Знаеш ли къде е той сега?

– Не знам, но някой ми каза, че е умрял.

– Бедничкият, господарят се държа много лошо с него.

– С всички се държи лошо. Ударите с камшик ми се струваха достатъчни, но той изгори дома му.

– Разправят, че му дължал пари и че не е могъл да му плати.

– И какво от това? Щеше да му се издължи малко по малко, както му плащаме всички... Има ли как да ни прости дълга!...

Горчива усмивка разсече преbledнялото му лице.

Останаха смълчани.

Ахиали изглеждаше притеснен и пастирката си помисли, че е открила какво го мъчи. Преди дни, като отмъщение за някаква грешка, той бе получил заповед от управителя заедно с четирима свои другари, наказани като него, да иде да купи зърно в долината. А пък тя знаеше, че тези пътувания винаги криеха опасности както за хората, така и за животните. Колко пъти бедните животни бяха оставали негодни за работа заради жестоко изранените от товара гърбове! И колко много хора, покосявани от странни болести, оставаха да лежат по домовете си, неспособни да изпълняват всекидневните си задължения, даже парализирани и смъртно болни!

– Наистина ли заминаваш утре? – запита Вата Вара, отправяйки се към стадото, понеже настоящето бласене на овцете беше единственият звук, който се чуваше на високия, все още непотънал в сенки връх.

- Да, утре – потвърди Ахили разтревожен.
- С кого отиваш?
- С Килко, Мануно и Качапа.
- Много ли ще се бавиш?
- По-малко от две седмици.

Двамата замлъкнаха и продължиха да крачат смутено. В ха-сиендата се говореше за тях, одумваха ги, че имат намерение да се женят и по време на полската работа техните другари често ги закачаха. Но дотогава момъкът още не бе взел никаква дреха от девойката като знак за вричане. Беше се ограничил единствено да ѝ прави дребни услуги, които показваха желанието му да ѝ достави удоволствие – пламенно желание, което той не се опитваше да прикрие. Ще ѝ помогне вечер да събере стадото по хълма, където тя имаше обичай да ходи, ще увеличи количеството *чанго*^{*}, което тя бе събрала от езерото за животните... Истина е, и може би това бе най-показателно, че и двамата имаха едни и същи любими места, където ходеха в почивните си дни. Също така сееха и вършееха едни и същи ниви. На вечеринките през големите празници, когато младите се събираха и танцуваха под яркото сияние на луната, двамата се хващаха за ръка и танцуваха един до друг, и нейните погледи и усмивки бяха само за него.

Обаче нищо повече не се беше случило. Ахили оставаше съдържан в думите и в жестовете си. Това не се дължеше на срамежливост, понеже другите момичета от околията си позволяваха сходни волности с младежите. Причината бяха главно заможните родители на Вата Вара и решителното покровителство над нея от страна на стария Чокехуанка, което винаги караше младежа да прикрива своите чувства. Пред нея жестовете, с които изразяваше привързаността си, бяха пестеливи, а думите – премерени. Той говореше само за обикновени неща, ще рече, за вре-

---

* Чанго – водорасли.

мето, за полските работи и за животните. Някой път, подобно на другите, ще се случи да се пошегува, да придружи закачката си със силно побутване или опит за ощипване, но съдържаната му и отзивчива дружба не бе прекрачвала тези граници.

Такъв бе свикнала да го вижда девойката и затова свитостта му тази вечер я обърка. Той ѝ се струваше сериозен, мълчалив, колеблив, затова предположи, че с него се случва нещо необичайно. Може би не бе успял да хване много риба през деня. Или пък някое от животните му се бе разболяло и трябваше да се грижи за него.

– Пътуването ли те измъчва? – запита го тя просто така, за да каже нещо и да скрие тревогата, която обземаше и нея.

Ахиали се разсмя и безкрайно лукаво се вгледа в очите ѝ.

– Защо ме гледаш така?

Наместо да отговори обаче, той се приближи и засмян, както винаги, с трепетна усмивка, бързо се протегна и я ощипа по твърдата, обла ръка... Вата Вара начаса разбра намеренията на ухажора и сведе глава, объркана, почти смутена. Той никога дотогава не си бе позволявал такива волности насаме... Отстъпи назад с разтуптяно от радост сърце. Ахиали направи крачка към нея, протегна ръка, хвана я за края на нейното *пуло** и я придържа към себе си.

– Остави ме! – нададе вопъл девойката и се извърна.

Гласът ѝ чезнеше, по детски изпънен със загатвания.

– Ами ако не искам? – запита той също с приглушен глас.

И отново, този път спокойно, я ощипа по рамото, задържайки плътта между пръстите си. Вата Вара трепна и по тялото ѝ пробяга тръпка на болка и сладост.

– Остави ме! – изрече тя с дори по-сподавен глас.

Примаяла, едва се осмеляваше да го погледне за кратко в очите, сияещи от най-чисто щастие. Тогава момъкът улови ръцете на своята любима в грубите си мазолести длани – нейната кожа бе на места твърда, на места много нежна; хвана безименния пръст, където медната ѝ халка бе оставила тъмна следа, и

---

* Пуло – наметало.

внимателно измъкна пръстена. Тя се предаде в неговата власт, смутена, без воля и без сили да окаже съпротива... Най-накрая бе заявил намеренията си да се ожени за нея.

Ахиали, все така засмян, постави грубата халка на най-малкия си пръст и сложи своя пръстен в ръката на девойката, чието овално лице се озари от пламъка на кротка усмивка.

– Ще кажа на мама да дойде да ми вземе обратно пръстена – заплаши го тя шеговито.

– Ако го сториш, ще си тръгна от хасиендата и повече няма да се върна – отвърна ухажорът, преструвайки се, че вярва на заплахата ѝ.

– И къде ще отидеш?

– Далече от очите ти.

– Тогава задръж пръстена.

Двамата се хванаха за ръка и преливащи от щастие, се вгледаха в очите си.

– Ще ми помогнеш ли да отведа овцете? Вече е късно и у дома сигурно ме чакат.

– За това дойдох.

Девойката поиска да освободи ръцете си, но момъкът ги хвана по-здраво и продължи да я гледа съссредоточено и безмълвно, но с някакво опасение. Накрая, с почти дрезгав глас, каза:

– Слушай...

– Какво?

– Преди известно време забелязах, че управителят на хасиендата много те заглежда.

– Аз също го видях – отвърна тя с безразличие.

– Знам, че е питал майка ти защо не ходиш в къщата да рачепкваш вълна и да поработиш като *митани**.

– Ще ида другата седмица.

Когато чу това, лицето на младия мъж помръкна и той каза решително:

– Не желая да ходиш. Този *кхара*** е лош и ме плаши.

* Митани – слугиня.

** Кхара – метис.

– Но той никога не ти е сторил зло. Само веднъж те наби.

– По-скоро няколко пъти, но това няма значение. Боя се за теб.

– Никога не бие момичетата.

– Но ги съблазнява – той спря нерешително и после рязко добави: – Добре, ако ходиш да работиш в дома, ходи с майка си и никога не оставай насаме с него.

– Така ще направя.

Нощта се спускаше бързо и стадото блееше неспокойно – животните искаха да се прибират в кошарата. Дори Леке, приседнал на задните си крака и вперил очи в стопанката си, пролайваше от време на време сякаш за да обяви, че часът за прибиране отдавна е минал.

– Вара!... – от подножието на хълма до влюбените долетя звучен момчешки глас.

– Викат ме, да вървим! – каза тя.

И начаса отговори с пронизителен вик, сложи камък в прашката си и го запрати по овцете. Още докато камъкът просвистяваше във въздуха, стадото вече трополеше към пътеката. Цялата група се движеше в кафеникав куп и прахът от неговия ход като че още повече сгъстяваше сянката, която се спускаше от небето.

Девојката, все така без да изпуска ръцете на Ахиали, поде отначало тихо, а после на висок глас една от онези тъжни песни от планинските равнини, които наподобяват монотонния вой на вятъра във високите треви на пампата. Младежът се присъедини към нея и двата гласа бавно се издигнаха в речитатив, чиито тонове се разтваряха в бледия светлик на небосвода...

По средата на пътя ги пресрещна и момчето, пратено да търси овчарката. После заедно стигнаха до къщата, разположена върху нещо като тясна платформа по средата на баира. Имаше четири стаи, опрени в склона, и ограден двор – тъкмо между неговите стени от неодалани камъни растеше вече цъфнала коприва и твърди снопове *ичу*, от които вятърът изтръгваше такива чудновати сърцераздиращи трели.

Щом дочуха тропота на стадото, от дома излязоха три хлапета – едното на седем години, другите две, които изглеждаха

като близнаци – малко по-големи; отместиха тоягите, които преграждаха двора, и се разположиха от двете страни на входа, за да разделят майките от техните малки, които съвсем скоро образуваха зад гърбовете им шумна разтреперана група. На недоволното блеене на овцете отговаряше отмалелият вопъл на агънцата и всичко накуп, съпроводено от вятъра, съставляваше хармоничната песен на полето...

Когато работата бе свършена, овчарите се отправиха към кухнята. Тя представляваше тясно, дълго помещение с почернели стени. Срещу ниската ъгловата врата имаше огнище от глина, на чието дъно тлееше печален огън, подхранван с изсушена овнешка тор. От покритите с плътен слой сажди греди висяха кошове от тъмна ракиа, въжета, оглавници, няколко сечива за оран и парчета сухо месо. От двете страни на входа, по цялата дължина на стените, имаше *патахати**. Едната от тези пръстени къшурки, които отдолу бяха кухи, служеше за кокошките, които спяха в отделни положози; другата беше за малките пъстри зайци, които и сега, както всяка нощ, тихо пъплека по пода. Сенките им се удължаваха, ако се случеше да се плъзнат покрай огъня и да се вторачат без особени опасения в старата Койлор Сума, майката на Вата Вара, и двама набръчкани старци, които, прилекнали и свити до огнището, се бяха посветили на *акулико*** – дъвчеха листа от кока и стояха притихнали, занемели, невъзмутими, сякаш потънали в дълбок размисъл. Гаснещият пламък позлатяваше лицата и изостряше чертите, докато потъмнялата от саждите и сенките стаичка отсреща напълно се стопяваше...

– Добър вечер и Бог да ни пази, стари хора – поздравиха младите, когато влязоха.

– Закъсняваш – Койлор Сума укори пастирката.

– Една овца се изгуби и тръгнах да я диря. Ахиаи я намери в пампата.

* Патахати – пръстено легло.

** Акулико, чачадо, акуйко, акуси, пихчо и др. – названието на ритуалното дъвчене на кока.

Старицата не отговори нищо, а се обърна към претендента за нейната дъщеря.

– Разправят, че заминаваш.

– Да, пращат ме в долината за семена.

– Грижи се за животните си и не ги претоварвай.

– Само ако можеш! – печално отвърна той и добави: – Но ще носим по голяма част от товара на ръце и нищо няма да им стане.

– Грижи се и за себе си. Не яж наскоро откъснат плод и пресичай внимателно реките. Все още не са отминали дъждовете и вероятно долу са пълноводни.

– Отиват с Мануно и той вече познава доста добре тия места – обади се един от по-тихите стари мъже.

– Кога ще приключи това тежко задължение? – попита другият. – Всички са уморени от тези скитания.

– Когато братът на господаря продаде своите хасиенди в долината или когато всички си тръгнем от тази хасиенда – отговори първият.

– А къде ще се денем, че да не трябва да служим?

– Така е...

Възцари се мъртвешко мълчание, нарушавано само от бавно то дъвчене на младите, които захванаха да ядат студената вечеря, оставена за овчарката – *чуньо** и царевица, приготвена с няколко парчета *чарки*** и топчета от *киспиня****.

---

* Чуньо – замразен и изсушен картоф, който става черен на цвят.

** Чарки – сушено месо.

*** Киспиня – вид зърнена култура от рода на киноата.

II

На следващата сутрин групата тръгна на път. Водеха със себе си дванайсет животни – магарета и мулета. Товарът им се състоеше от сушено месо, сушена риба, картофи, готвени и замразени, печен боб, грах, свежи сирена и други храни, типични за високопланинската равнина. Въпреки всичко потеглиха в почти добро настроение, тъй като Мануно, водачът на кервана, ги увери, че за тези продукти ще получат високи цени в долината. Той заяви, че там хората, които доста по-лесно печелеха пари, бяха и по-щедри, затова сега пътниците започна да ги блазни и възможността за печалба.

Мануно бе мъж на зряла възраст, едър, сух, скулест, с дълъг и остър нос. Като неуморен пътешественик, той познаваше всяко кътче на Юнгас и равнините около Ла Пас. Явно там въртеше добра търговия, защото на връщане от всяко пътуване почти винаги подобряваше дома си. Ще купи я празнични дрехи, я волски впряг, я още овце – още едно доказателство, че разказите му за страната, към която сега за първи път се отправяха неговите двама другари, не бяха преувеличени. От там трябваше да бъдат доставени сочните и вкусни *туни*^{*}, блага царевица и още много плодове, твърде скъпи, за да бъдат купувани често...

Стигнаха до града чак през нощта и намериха къщата на господаря. Там техният другар, който изпълняваше седмичната си служба, или *понгеахе*, им съобщи, че стопанинът е потеглил сутринта на същия ден към хасиендата в Юнгас. Посрещнаха новината с радост, понеже можеха небезпокоявано да си отдъхнат – нозете им бяха уморени от седемдесетте километра, изминати в галоп от зори до здрач за по-малко от четиринайсет часа.

Разтовариха животните и поздравиха съпругата на господаря. От негово име тя им даде четирийсет песо за закупува-

---

* Туна, бодлива круша или кактусова смокиня – названието на плода на опунцията.

нето на осем товара ечемик за посев. После отидоха и се изтегнаха на пруста, върху пропитите с пот *карони**. Мануно сви банкнотите на пачка в парче плат, сложи пакетчето в кърпа и завърза кърпата при гърлото си с четири стегнати възела – за да го лиши от богатството му, крадецът трябваше първо да му пререже гърлото.

На другата сутрин още с първите лъчи на зората те продължиха пътя си. Извън очерганията на града пейзажът започна да се променя. Пътят за Мирафлорес прехвърляше билото на Каракхани, следваше за кратко коритото на реката и се промъкваше в село Обрахес. После пресичаше полите на глинестите възвишения – навъсени, каменисти, осяяни със стръмни или меки долове и била. Понякога заобикаляше отдалече малки прасковени градини или поля с люцерна, сред които пасяха групички овце и млечни крави. Наоколо се мяркаха индиански колиби, пръснати из подножието на планината сред зеления листак на линеещи дръвчета.

Слънцето вече се показваше на изток, когато стигнаха до устието на река Калакото, течаща в подножието на особено стръмни глинести склонове, отсечени сякаш с острие. Бурните мътни води тук се смесваха с водите на река Ла Пас и бушуваха ожесточено, сякаш пронизваха стръмнината, която скриваше далечния хоризонт, издигайки червени, начупени отвеси, подобни на разпорен търбух.

Запретнаха панталони да прекосят един поток и после се опитаха да си оправят дрехите, но Мануно ги посъветва да ги оставят така, понеже щяха да продължат по пролома и често щеше да им се налага да прекосяват реката, сега придошла заради пълноводието на своите притоци.

– Ако не ми вярвате, вижте как вървят онези.

Той им посочи малка върволица *валуни*, или обитатели на долината, които в този момент приближаваха по отсрещния бряг. Мъжете крачеха с оголени нозе, а жените бяха вдигнали фусти високо над коленете си, показвайки своите силни, муску-

---

* Карона – одеяло, което се постила под седлото.

лести, смугли и гладки бедра. Много от животните имаха засъхнала пръст по задниците и по краката си, сякаш пътьом бяха пропадали в дълбоки тресавища.

Близо до Аранхуес пътниците започна да ги притеснява страшният пек. Скоро щяха да стигнат по-топлите райони, приближавайки откъм височините, заобиколени от върхари, които никога не захвърляха снежния си плащ.

– Това все още нищо не е. Да видите по-нататък! – закани им се Мануно с тон, който караше думите му да звучат още по-авторитетно.

Прехвърлиха билото на Аранхуес и стигнаха до пампата при селището Маласа, където за първи път изпитаха удоволствие от пътуването.

От двете страни на пътя, обрамчени от живи плетове, се простираха полета с *чумбера**. Техните месести листа бяха обси-пани със зрели или почти узрели плодове. Прасковените дръвчета също бяха отрупани с плодове. Тополите се бяха нагиздили с лъскава нежнозелена листовина.

Очите на обитателите на високопланинските равнини, *пуненъосите*** , гладно проблеснаха.

– Ами ако си откъснем няколко? – запита Ахиали своите другари, сочейки плодовете по месестите листа.

– Тук стопаните са зли – предупреди ги Мануно. – Ако ни хванат, ще ни ударят по някоя пръчка или ще ни вземат някой товар.

Минаваха покрай част, където ниският бодлив плет позволяваше на чумберите да се подадат над пътя като подноси, от-

* Чумбера – местното название на опунцията.

** Индианците в романа са наричани с различни названия: „валуно“ и „валуни“ (от *valle*, или „поле“ на испански), „суничо“ и „суничи“ (от *suní*, или „високопланинска степ“ на кечуа). Малко по-различно ще бъдат образувани „пуненъо“ и „пуненъоси“ (рипа, или „високопланинска равнина“ на испански), „костенъо“ и „костенъоси“ (от *costa*, или „бряг“ на испански) и „колоно“ и „колоноси“ (от *colonia*, или „обработваема земя“ на испански). Когато става въпрос за индианец, който служи в хасиенда, се употребява „понго“ и „понгоси“ (от „пунко“, или „вратар“ на кечуа).

рупани с големи и сочни мъхести туни. Мануно хвърли поглед наоколо и видя в далечината само един пътник, който водеше волски впряг.

– Влез и вземи каквото можеш.

Той спря едно магаре с разхлабена сбруя и захвана да го води за юздите. В това време, застанал на пръсти, Ахиали късаше с размах от плодовете и ги събираше в шапката си. Даже не се пазеше от бодлите, които се забиваха в ръцете му и кожата започваше да го сърби.

– Внимавай, стопанинът идва! – подвикнаха с изплашен шепот неговите приятели.

Почти веднага от другата страна на плета се появи висок, широкоплещест мъж, който пое по пътя, като си подсвиркуваше весело. Приближаваше се спокойно и се подпираше на наскоро издялана тояга от *купхи*, която бе здрава като желязо. Стигна до пътниците и спря, огледа ги внимателно и рече на висок глас, за да се чуе ясно.

– *Суничите*, обитателите на високопланинската степ, обикновено са крадци.

Те се направиха, че не ги е споменал и че не са чули обидата му. Бяха далече от своите имоти и трябваше да търпят всевъзможни ругатни. Освен това съвестта им не беше чиста.

Валуното се отдалечи, като караше своята тояга да отеква по силно, когато удряше камъните по пътя.

– Ако те хване, Ахиали, ще те убие – рече му Килко.

Силният момък се почувства засегнат.

– Щеше да видиш ти, само да беше се опитал да ме докосне!

– Но той имаше тояга...

– Ами това? – посочи младежът края на камшика, който бе увил през гърба си.

– Колко набра? – попита Мануно, за да прекъсне спора.

Ахиали вдигна шала, с който бе скрил шапката си, и преброи. Имаше точно дванайсет. Всеки взе по три и ги изядоха още там. Бяха чудесни на вкус, сладки, свежи и сочни.

– Този вкус не може да се забрави – обади се Килко и облиза устни, извърщайки жаден поглед към градината с плодове.

– Дали не бихме могли да си наберем още няколко? – предложи Мануно.

– Не, стопанинът ни шпионира – отвърна Качапа, който бе видял главата на мъжа да се подава над листата.

– Може би по-нататък... Да вървим! – нареди Мануно.

Потеглиха и водачът, за да покаже знанията си за околността, започна да проследява своите невежи приятели в особеностите на пампата при Маласа. Там индианците, без да имат дори най-смътна идея за земеделието в пустинята, по традиция прилагаша от незапомнени времена способите, за които съветваха най-съвременните проучвания.

Образователната беседа продължи до момента, в който стигнаха до една точка, където пътят правеше завой. На ръба, на малка височина, се издигаше весела индианска къщурка. Прасковените дръвчета се извисяваха край пруста, а по клоните пъплеше *тумбо*^{*}, чиито филизи се подаваха над покрива, прехвърляха го и падаха, образувайки нещо като завеса. Сред триъгълните листа изпъкваша червените камбанки с извита чашка и издължените обли плодове – тяхната възсладка месеста част имаше цвета на варен жълтък.

Под сянката бе приседнал индианец, който плетеше кош от камъш и ракета, докато наоколо няколко кокошки кълвяха. Отстрани имаше друг кош, обърнат нагоре. Върху него – кошница, препълнена с туни.

– Ами ако си купим? – предложи Ахиаи, въодушевен от вида на плода.

– Да купим за един реал? – съгласи се Килко.

– За един реал ще вземем за всички, ще видите – потвърди Мануно.

Групичката се отклони към плетача, поздрави го със смирен глас – с приглушения, угоднически тон, който използват индианците, когато се обръщат към непознат, когото биха искали да помоят за услуга, независимо от неговата класа или положение.

---

* Куруба, тумбо, парча, порокса, поропоро, таксо и др. – имена на растението и на плода маракуя, или страстен плод.

– Добър вечер, *татито*^{*}, ще ми продадеш ли туни за едно реалче?

Валуното изгледа своя събеседник и начаса се досети за неговия произход. И жива радост озари лицето му.

– Идваш от езерото, нали?

– Да, татито.

– Тогава не желая да ти продавам нищо. Но бих заменил плодове за нещо от това, което носиш. Какъв е товарът ти?

– *Чалона*^{**}, сирена, картофи, риба.

Очите на валуното засияха.

– Дай ми риба и ще ти дам туни.

– Колко туни ще ми дадеш за една риба?

– Пет. Но ако носиш *хиспи*^{***}, ще ти дам двацет туни за една паница.

Сега засияха очите на Мануно, но той се овладя. Преструвайки се, че знае превъзходството на своята стока, започна да се пазари и да лъже:

– Другаде ни предложиха четирийсет туни и две паници жито за една паница хиспи и не пожелахме.

– Аз пък ще ти дам три – заяви валуното, решен да не пропусне сгодния случай.

Другарите на Мануно слушаха разговора и се потяха от страх при циничното превъзнасяне на мошеника. Дори не си бяха представяли, че могат да се сдобият с нещо толкова хубаво за шепя суха риба. Струваше им се, че валуното ще погне хитреца със сопата си, като и те незаслужено ще отнесат по някой и друг удар. Даже не ги смущаваше кой знае колко, че ще се случи нещо подобно, с което да бъде порицан измамникът за своето безочие.

– Дай ми пет – отвърна пак хитреца и така увеличи още повече слисването на спътниците си, които вече чувстваха как над тях се вдига тоягата на плетача.

---

* Татито – татенце, бащице.

** Чалона – изсушено овнешко или агнешко месо.

*** Хиспи – печена дребна риба от семейство Лъчеперки.

– Ти си един негодник! – скочи отчаян последният и добави като връх на своето раздражение: – Върви по дяволите със своята гнила риба и дано те отнесе реката!...

– Недей да се сърдиш, старче, и сбогом – отвърна съдържано хитрецьт му с хитрец.

После си нагласи шала от алпака с едно движение на раменете, извърна се наполовина и се отдалечи две крачки.

– Давам ти четири! – извика плетачът с яростта пред нещо непоправимо, но без волята да се помръдне от своето удобно място.

Без да му отговори, Мануно се обърна към своите другари, които вече бяха твърдо решени да го напердашат за дебелоочие-то, и като им намигна, понечи уж да се посъветва с тях:

– Какво ще речете вие? Спомнете си, че туните на другия бяха големи и свежи...

– Нима мислиш, че моите са изгнили, дрипа с дрипа*? – извика му валуното извън себе си от яд. После хвана една туна и я запрати в лицето на неотстъпчивия пътник. – Наври си я в очите, които трябва да са слепи, за да не виждат!...

И понеже дяволитият купувач, изглежда, изобщо не се развълнува и не посегна да вземе плода, който се търкаляше по земята, въпреки че с крайчеца на очите поглеждаше назад, начумереният продавач най-накрая се примири:

– Знам, че ме обирате, но приемам. Давам ти пет.

Пазарлъците се проточваха. Някъде ще се направят на недоволни от стоката, предложена за размяна. Или суничите ще захванат да избират туните една по една и да ги преглеждат с очите на агроном, за да откажат всяка, която има и най-малка следа от несъвършенство. Валуното пък се беше отпуснал над *тари*** , където бе изпразнена *чуа**** дребна риба. Той преобръщаше запържените телца с длан, слагаше настрана прекалено малките и отделяше смачканите. Така изминаха към десет минути, в които

---

* Изразът, употребен тук, буквално означава на кечуа: „лице на стара чула“ („лице на стара мумия“ или „лице на стара вещица“).

** Тари – торба за храна.

*** Чуа – дървена купа.

суничите се отдадоха на насладата и на стръвта си, вдишвайки уханието на плодовете, тъй като за първи път в живота си виждаха толкова много от тях в своя власт.

Накрая, изглежда, и едната, и другата страна бяха удовлетворени от размяната – разбира се, след като бяха отхвърлили почти половината от предложеното. И настана мигът на тържество, в който пуненъосите си разпределиха четирите равни порции тунни и царевица. Всеки взе отредения му дял и отново потеглиха, по-скоро поглъщайки, отколкото ядейки плодовете, увити в шаловете, близо до гърдите им.

– Хората умират от колики, ако след туните пият мляко – предупреди ги Мануно с пълна уста.

Останалите продължиха лакомо да нагъват сочния плод, без много да го слушат. Изобщо нямаха привычката да пият мляко и не беше това моментът да я придобият.

– Не е ли истина, че добре се търгува по тия места? – запита Мануно, който чувстваше особено превъзходство и удовлетвореност от успеха на своите преструвки.

– Ха, аз пък мислех, че здравата ще те напердаши!

– Да, познавам ги. Човек не бива да се смущава да моли! Ще видите, когато се появят по нашите пампи и носят своите продукти! За всяко зрънце царевица ни карат да даваме по едно хиспи, а за всяка праскова, по един картоф!

Продължиха да вървят по течението на реката. Колкото по-високо се изкачваше слънцето в небесата, толкова повече прежурише. По пладне прехвърлиха билото на Липари и отново се спуснаха в пролома, който ту се стесняваше, ту се разширяваше, неизменно ограден от внушителни чуки.

– Наближаваме местност, в която има овощни градини с праскови, круши и ябълки, но... ще видите, пътят е тежък.

Мануно наричаше „път“ една белееща се следа, осеяна с изпражненията на животни. Той криволичеше ту на една, ту на друга страна през гранитните отломки, пръснати из котловината, следвайки своенравните извивки на коритото на потока, като час по час го пресичаше. Водите му бяха нараснали значително заради ручеите и вадите от пукнатините по склоновете, които се

пльзгаха, скачаха и се блъскаха в канарите. Монотонният ромон бе подхванат от вятъра, духащ нагоре през ждрелото и разклащащ дърветата, чиито корони, приведени в една и съща посока, свидетелстваха за настойчивостта и постоянството, с което той се вихреше из долината.

Надвечер стигнаха Мекапака и решиха да останат да нощуват и даже да прекратят следващия ден там. Надяваха се да могат да продадат част от стоката си, за да не мъчат животните – това им тежеше повече дори от собствената им умора.

Мекапака бе окаяно порутено селце, стгушено от лявата страна на реката в малка долчина в подножието на оголените хребети с цвят на креда, целите осеяни с процеци и сипеи. Пътят водеше до нещо като уличка с бедни разнебитени сламени колиби и дворове, в които прасковите бяха задушени от шубраци и бурени. Много от дуварите бяха порутени. Тук-там от земята изникваха зидове, покрити с увивни растения, нацъфтели с бели, розови и сини камбанки.

Мануно обясни:

– Преди това село бе богато и весело, но една нощ дойде *масамора*^{*}, погребва градините и отнесе къщите. Оттогава тук живеят само сиромаси.

– Кога е станало това? – запита Ахиали, най-любопитният между тях да научи повече за света.

Мануно сви рамене:

– Не знам, трябва да е било отдавна. Понеже сега даже дворовете са съсипани.

– Тогава няма защо да оставаме тук. Никой няма да купи нищо от нас, ако наистина са толкова бедни, колкото твърдиш – предпазливо разсъди Качапа.

– Не бери грижа. От селото няма да купят кой знае какво, но ще дойдат от хасиендите.

И Мануно, изглежда, знаеше какво говори.

Така суничите стигнаха до първите къщи. Наизлизаха жителите, като застанаха на прага на своите домове и започнаха да

---

* Буквалният превод на името е „черен порой“.

им предлагат подслон – за през нощта или за цялото време, през което щяха да останат. Те знаеха, че гостоприемството ще им донесе няколко шепи храна и не искаха да изпуснат възможността да разнообразят малко своето ядене с някой и друг сладък залък. Обаче Мануно измами надеждите на всички, защото отиде и се настани в дома на Чоке, стар негов познат – човек честен и добре устроил се, неспособен на каквото и да било злодеяние, макар и все пак с онази доста необичайна привичка да бъде крайно обстоятелствен и разговорчив.

Ето че разтовариха животните и те получиха по няколко стиски сено, взеха част от стоката си на гръб и отидоха на сред площадчето. Там всеки разстла своето пончо, за да изложат така жадуваните в областта плодове на *пуната*, или високопланинската равнина.

Неголемият, грозен и тъжен мегдан бе с правоъгълна форма. Ограждаха го схлупени къщурки със сламени покриви и решетки на прозорците. В единия ъгъл се издигаше църквата, единствената открояваща се сграда, по-навътре – гробището.

Над селцето тегнеше прискърбна тишина, накъсвана само от вятъра и от монотонния шум на реката. От време на време пред погледа се мяркаше някое измършавяло рунтаво куче и тогава черните очета на Супая*, кучето на Ахиали, внезапно се озаряваха от остър и необичаен блясък. Обаче то не се осмеляваше да остави своя стопанин и да се впусне в романтични приключения или в опасни кавги.

Пуненьосите се гледаха с опечалени лица и мислеха, че този път всички сметки на Мануно са излезли криви. Даже Килко подхвърли дали да не отнесат товара и да го предложат на добрия човек, който така радушно ги бе приел в дома си. Само че в този момент, сякаш за да се потвърди неизменно правотата на водача, някаква индианка се появи в ъгъла на площада и се отправи към тях; малко след това изникна индианец, после втори и трети. Човек би казал, че току-що са се осведомили за пристигането на *костеньосите*, или крайбрежните обитатели,

---

* Името на кучето на аймара и на кечуа означава „демон“ или „дявол“.

и идваха да се разведрят, като поразгледат разнородните стоки. Всеки обаче носеше скрит в своето пуло или под пончото си по едно тари, в което да отнесе покупките. И все пак минаваха пред продавачите с пренебрежително отношение, преструвайки се, че не се интересуват от храните. Някои хващаха рибките или изсушените картофи, помирисваха ги и ги захвърляха с престорена погнуса, като че гледаха с досада на всичко това и нямаха ни най-малко намерение да се разделят с някоя пара, изкарана с такива големи мъки. Скоро обаче трябваше да изоставят заучената маска на пренебрежение. Работниците от околните хасиенди бяха научили за пристигналите и започнаха да прииждат на групи, натоварени с торби със сушена или печена царевича. Носеха също сурови и варени кочани, или *чокла*, кошници със смокини и праскови, връзки *киркиня**, както и всичко онова, което изглеждаше така скъпо за живеещите в студените райони нагоре в планината.

Само че сега новодошлите бяха решени да продават своите продукти само срещу пари, които да подрънкват и звънтят в кесията. Може би на връщане, ако не изнемогнеше някое животно под тежестта на багажа, щяха да си вземат от тази добра стока, която сега им се предлагаше. Но за момента нямаше как да приемат замяна – отиваха да купят семена за сметка на господаря и нямаха никакво намерение да мъкнат какъвто и да било допълнителен товар. Тъй че да развържат кесииите си и да не се стискат толкова. В противен случай щяха да си отнесат всичко със себе си и да го продадат по хасиендите нататък, където нямаше съмнение, че ще им платят добре.

Такава беше речта на Мануно, произнесена със съкрушено изражение и силно усещане за прямота, която доведе до неочаквани последици. По-бързо от мигването на окото, почти разграбени, продуктите на костеньосите свършиха. Те още там щяха да оставят всичката си стока, въодушевени от продажбата, ако Мануно не ги бе разубедил. Нека не бъдат наивни и да се дове-

---

* Киркиня – възможно е да става въпрос за свещената птица каракара (*Phalacrocorax carolinensis*).

рят на опита и познанията му за страната. Нима той за първи път кръстосва тези райони? Сега трябва да се отърват от всичко, което жегата можеше да развали, като картофите и яйцата. Понататък обаче, близо до Тирата, остатъкът от товара щеше да се изпари яко дим и щяха да спечелят добри пари...

Така им говореше той насаме, докато крачеха към къщата, в която бяха отседнали. И понеже на останалите това се стори осъществимо, само огледаха животните, преди да се впуснат да плячкосват овощните градини наоколо. Тримата вървяха в колона и с наслада спираха под натежалите от плод клони. До тях долиташе неуморният шум на реката и неспирното въздишане на вятъра. Изумяваха се да видят толкова пъстроцветни птици, чиято съзвучна врява весело отекваше из околността. От тях струеше хладна и бодра светлина, която караше да се разгорят багрите на листата, вече пожълтели от дотсега на есента. Същата тази светлина позлатяваше с изменчиви отблясъци далечните островърхи била и заливаше с ярка вълна планинските процепи. Новодошлите вдъшваха с наслада въздуха, пропит с уханията на дивите цветя, чиито бляскави главички надничаха между туфите трева на пасищата, или стъблата им се увиваха по стволете на дърветата, изкачваха се по клоните и оттам провесваха своите сини, виолетови, розови или пък двуцветни, току-що разтворени пъпки в разкошни оттенъци, неизказано китни и свежи.

От един черен облак, надникнал внезапно над западните възвишения, неочаквано се разнесе гръм и ги накара да притичат обратно до дома на Чоке, който ги посрещна и ги покани да хапнат от голяма делва, пълна с варени чоклата. За десерт пък им предложи голям сноп *хуиро*, или млади царевични стъбла, праскови и алени ябълки.

Ядоха стръвно, без да говорят, като внимаваха за своята порция и не сваляха очи от делвата. Чоке ги наблюдаваше как се хранят и без да продума, от време на време хвърляше по някой жаден поглед към багажа им. Накрая се обади:

– Искате ли да ми продадете мъничко *хисни*?

Мануно си придаде омърлушен вид:

– Ай, *тата**, продадохме почти всичко и ни остана съвсем мъничко за самите нас.

– И за какво ви е нужно да ядете същото, което ядете всеки ден? Все едно да дойда до вашите земи и да ям само царевица...

Мануно развърза един вързоп, вмъкна предпазливо ръка и след дълго ровене – явно му костваше големи усилия да намери това, което търси – извади шепа рибки и я протегна на Чоке:

– Вземи тази шепа. Малко е, но това е всичко, което можем да ти предложим...

Валуното възрази и отказа в името на тяхното приятелство:

– Можете да идвате, когато пожелаете, и да живеете в дома ми. И няма да се възползвам от труда ви като други. Няма да искам отплата и за пашата, която ядат вашите животни. На мен ми стига да ми дадете нещичко от езерото...

Той им говореше с безгрижен тон, за да не заподозрат, че за него всъщност бяха добре дошли изпражненията от животните. Благодарение на тях произвеждаше огромни и твърди глави лук, зеле и карфиол, които продаваше скъпо и прескъпо по градските пазари.

Настъпи нощта – нощ тъмна, ухання и хладна. Пуненъосите разтовариха животните, погалиха ги и проснаха наметките и самарите си на земята. Простряха се по гръб и протегнаха крака нависоко, опирайки ги на стената на къщата. Нагласиха се да изпуснат по някоя цигара, загърнати в своите пончо, и малко след това вече се разнасяха силните и не особено ритмични похърквания.

Събудиха се към полунощ, разтреперани от студ. Навсякъде околоръст се стелеше дълбок, непрогледен мрак и се чуваше силният плясък на пороеен дъжд. Отвориха очи, разбраха, че целите са мокри и припряно започнаха да прибират багажа под сайванта, от който течаха хладни ивици вода.

– Буря – подметна Мануно.

– Последните октомврийски дъждове... Най-опасните – отвърна Чоке.

---

* „Татко“ или „батко“.